УДК 368.54

Шумкова В.І.,
аспірант кафедри статистики, АГД та маркетингу,
Сумський національний аграрний університет

МУЛЬТИРИЗИКОВЕ СТРАХУВАННЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ ФАКТОР ЗБІЛЬШЕННЯ ПРИБУТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. У статті розглянуто сутність та зміст страхування, визначено вплив окремих видів страхування на діяльність сільськогосподарських підприємств. Систематизовано порядок проведення мультиризикового страхування посівів сільськогосподарських культур.

Ключові слова: страхування, ризики, страховий захист, страховий випадок, мультиризикове страхування, програма страхування.

Постановка проблеми. В умовах ринкової економіки підприємства отримують цілу низку прав і можливостей щодо вибору видів діяльності, місця та способів їх здійснення, свободу розпорядження результатами господарювання тощо. Водночас економічна незалежність підприємств покладає на них відповідальність за передбачення, оцінку можливих наслідків та проведення заходів з мінімізації негативного впливу різноманітних ризиків. Складність, динамізм та непередбачуваність зовнішнього середовища сучасних підприємств, постійне зростання кількості загроз та ризиків у їх господарській діяльності зумовлюють необхідність пошуку способів збільшення прибутку, особливо для сільськогосподарських підприємств. Збереження поголів'я тварин, врожаю сільськогосподарських культур та багаторічних насаджень прямо впливає на формування та зростання обсягу прибутку сільськогосподарського підприємства. Тому, у такому випадку, важливим фактором збільшення прибутку буде виступати страхування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над питаннями сільськогосподарського страхування та ефективного його впровадження на вітчизняний ринок як резерву для зростання прибутку працюють наступні вчені: В.Д. Базилевич, В.А. Борисова, О.Д. Вовчак, С.О. Волосович, Т.А. Говорушко, Т.Ф. Григораш, Ю.П. Кіріченко, Є.Є. Ільєнко, І.С. Ковалишин, Л.М. Лесик, С.С. Осадець, Н.М. Внукова, В.І. Успаленко, Л.В. Временко, О.В. Галасюк, Я.Ф. Медвідь, С.В. Каламбет.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Сільськогосподарське виробництво є одним із найбільш ризикованих видів підприємницької діяльності. Ризиковість аграрного бізнесу визначає ряд факторів, таких як сезонність виробництва, залежність від погодних та кліматичних умов, тривалий період обороту капіталу, велика складність зміни асортименту продукції та технології, ряд інших причин. Дане твердження справедливе для сільського господарства всіх країн, але особливо великим ризикам підлягає сільськогосподарське виробництво країн, економіки яких розвиваються або перебувають в процесі трансформації.

В Україні процеси реформування аграрного сектору проходять непросто. На сьогодні їх результатом є складний фінансовий стан сільськогосподарських підприємств, значне зменшення поголів'я сільськогосподарських тварин, збитковість тваринницької галузі, погіршення якості земельних ресурсів, а також зниження рівня життя в сільській місцевості. Однією з причин такого стану є те, що на початку реформ в аграрному виробництві не були враховані можливі ризики реформування та їх вплив на результати діяльності сільгосппідприємств, а також не були напрацьовані адекватні інструменти та механізми їх мінімізації, не було звернуто увагу на страхування сільськогосподарських тварин та культур.

Мета статті полягає у розкритті суті та змісту мультиризикового страхування посівів сільськогосподарських культур як важливого фактору формування прибутку сільськогосподарського підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Первинний зміст терміну «страхування» означає підтримку, гарантію успіху, відшкодування збитків особам, що потерпіли. Існує безліч історичних фактів, що підтверджують існування страхування у сферах, пов'язаних із виробництвом та розподілом продуктів землеробства. Періодичність засух, повеней, неврожаїв, інших стихійних лих наші предки відчували на власному житті. Це відображено у великих книгах минулого, зокрема християнській Біблії, де зазначалося, що після кількох урожайних років обов'язково буде неврожайний. Знищували запаси продовольства й урожаї напади ворогів. Давні люди розуміли, що необхідно створювали спільні запаси. Система натурального продуктового страхування широко використовувалась на Сході, зокрема в Японії. Державні органи влади щорічно збирали з населення рис, просо й інші продукти, зберігали їх на складах і роздавали в роки голоду.

В Україні страхові відносини почали активно розвиватися з прийняттям Закону України «Про страхування». Відповідно до положень зазначеного Закону, під страхуванням слід розуміти вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством за рахунок грошових фондів, які формуються шляхом сплати громадянами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) [4, с. 1].

До основних функцій страхування, які характеризують його як економічну категорію, можна віднести:

- ризикову, яка є головною, бо страховий ризик, як імовірність настання збитку, безпосередньо пов'язаний з основним призначенням страхування – наданням грошової допомоги потерпілим. В межах цієї функції відбувається перерозподіл грошової форми вартості серед учасників страхування у зв'язку з наслідками настання страхових подій;

- попереджувальну, що спрямована на фінансування заходів за рахунок частини коштів страхового фонду необхідних для зменшення страхового ризику;

- контрольну, сутність якої полягає в суворому дотриманні цільового формування та використання коштів страхового фонду. На підставі законодавчих та інструктивних документів здійснюється фінансовий контроль над правильним проведенням страхових операцій.

Роль страхування в забезпеченні безперервності та збалансованості суспільного виробництва проявляється в кінцевих результатах його проведення:

- оптимізації сфери застосування страхування;
- показниках розвитку страхових операцій;
- повноті та своєчасності відшкодування збитку та втрат;
- участі тимчасово вільних коштів страхового фонду в інвестиційному процесі.

Перш ніж визначити основні види страхування сільськогосподарських рослин, треба визначити основні ризики, що впливають на кількість та якість майбутнього врожаю.

За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України, до ризиків, що найбільше загрожують аграрним виробникам, відносять посуху, вимерзання, град, пожежу, стихійні лиха та низькі ціни (рис. 1).

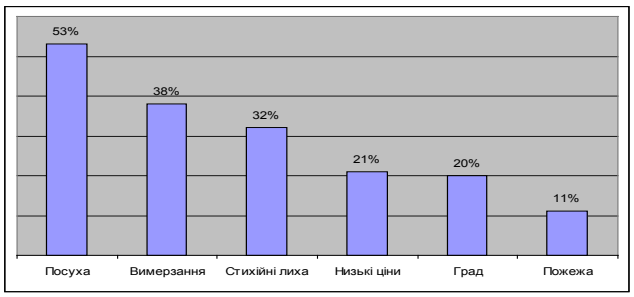

Рис. 1. Ризики, що найбільше загрожують сільськогосподарському виробництву [5]

На нашу думку, основними видами страхового захисту сільськогосподарських культур повинні бути:

- титульне страхування права власності на земельні ділянки;
- титульне страхування права землекористування (оренда, емфітевзис, суперфіцій);
- мультиризикове страхування посівів сільськогосподарських культур та сільськогосподарських тварин (діючі види страхування);
- страхування якості сільськогосподарських угідь;
- страхування цивільної відповідальності власників землі та землекористувачів;
- страхування земельних ресурсів при іпотечному кредитуванні.

Дієвим та економічно доцільним способом захисту майнових прав землевласників та землекористувачів в Україні може бути титульне страхування, яке являє собою страхування фінансового ризику втрати або обмеження права власності на об'єкт нерухомості. Наразі цей різновид страхових послуг є порівняно новим на українському страховому ринку і надається лише невеликою кількістю страхових компаній, а проблематика титульного страхування прав на земельні ділянки залишається практично недослідженою вітчизняною економічною та юридичною науками.

При страхуванні якості земельних ресурсів та цивільної відповідальності власників землі та землекористувачів страхувальниками виступають підприємства – користувачі земельними ресурсами сільськогосподарського призначення всіх форм власності. Об'єктом страхування є земельні ресурси, що знаходяться у власності чи оренді сільськогосподарських підприємств. Страховий ризик полягає в зменшенні родючості ґрунтів згідно з нормами, вказаними в паспорті земельної ділянки, для чого відповідним органам необхідно провести дослідження якості земельних ресурсів у межах їх паспортизації.

Страховою подією у даному випадку є погіршення основних паспортних показників якості земельних ресурсів через геокліматичні процеси, стихійні явища, неправомірні дії третіх осіб тощо. Факт настання страхового випадку визначається при щорічному порівнянні існуючих показників з паспортними, а накопичений резервний страховий фонд пропонується використовувати для поліпшення екологічного стану земель, відтворення родючості ґрунту через зменшення порушення структури і ущільненості ґрунту, забезпечення відновлення його водного і повітряного режимів; зменшення втрат гумусу і поживних речовин у ґрунті; зменшення хімічного навантаження на біоценоз за рахунок внесення оптимальних доз мінеральних і максимального використання органічних добрив; науково обґрунтоване застосування меліорації земель; впровадження екологобезпечних технологій виробництва продукції рослинництва і тваринництва.

Страхування необхідно проводити для підприємств-землекористувачів, які мають більш, ніж 1 га земельних угідь. На нашу думку, якість земель повинна впливати на розмір страхових внесків: сільськогосподарські підприємства, що мають кращі землі, повинні сплачувати більшу суму страхових платежів, бо вони можуть одержати більший прибуток і повинні платити за можливість користування кращими землями. Для підприємств-землекористувачів, які будуть вкладати власні кошти на відтворення земельних ресурсів, необхідно надавати знижки до страхових внесків, бо вони сприяють покращенню якості земельних ресурсів. У разі погіршення якості землі розмір страхових платежів збільшується. Обсяг страхової відповідальності обмежується розміром витрат на відтворення якості земельних ресурсів і складає не більше 70% загального розміру збитку, можливо також застосування франшизи. Обов'язковість такого страхування дозволить охопити першочерговою увагою великі та небезпечні в екологічному відношенні об'єкти.

При страхуванні заставних операцій з землею об'єктом страхування виступають майнові інтереси, пов'язані з володінням, користуванням та розпорядженням предмета земельної іпотеки (земельних ділянок зі складу сільськогосподарських). Предметом страхування виступають страхові ризики, пов'язані з виплатою страхового відшкодування при настанні страхових випадків. У разі настання страхового випадку щодо предмета іпотеки іпотекодержатель має переважне право на задоволення своєї вимоги за основним зобов'язанням із суми страхового відшкодування.

Мультиризикове страхування посивів сільськогосподарських культур повинно бути розраховано на характерний для регіону ряд культур: озима пшениця, ячмінь, соняшник, кукурудза, цукровий буряк тощо. В умови договорів страхування повинні бути включені наступні ризики: град, вогонь, засуха, повінь, весняні та осінні заморожування тощо.

Після проведення аналізу програм мультиризикового страхування, що провадять українські страховики, ми визначили основні спільні риси та особливості цього виду страхування.

Об'єктом страхування при мультиризиковому страхуванні є майновий інтерес страхувальника, що не суперечить законодавству України, пов'язаний з володінням, користуванням та

розпорядженням майбутнім врожаєм сільськогосподарських культур, що належать страхувальнику або знаходиться в його розпорядженні на правах оренди (користування).

Страховими ризиками за програмами мультиризикового страхування будь-якої української страхової компанії будуть: заморозок; ожеледь; вимерзання; град або удар блискавки; землетрус; лавина; земельний зсув; земельний або земельно-водний сель; пожежа, крім лісових пожеж; буря; ураган; буран; злива; повідь; паводок; посуха або зневоднення на землях, які підлягають примусовому зрошенню або заводненню; епіфітотійний розвиток хвороб рослин; епіфітотійне розмноження шкідників рослин; протиправні дії третіх осіб, що виражаються у крадіжках, хуліганських діях стосовно рослинних насаджень, зруйнуванні покриттів (несучих конструкцій) теплиць, парників, оранжерей.

Страховим випадком при проведенні комплексного (мультиризикового) страхування майбутнього врожаю сільськогосподарських культур, визнається заподіяння прямих збитків майновим інтересам страхувальника, пов'язаних з неотриманням або недоотриманням врожаю сільськогосподарських культур у результаті настання страхових ризиків та у зв'язку з яким виникає зобов'язання страховика сплатити страхове відшкодування страхувальнику або призначеній ним особі (вигодонабувачу), яка може зазнати збитків у результаті настання страхового випадку.

Під повною загибеллю сільськогосподарської культури слід розуміти її знищення або пошкодження більш ніж 70% рослин на ділянці, на якій спостерігалась дія страхових ризиків. Цей факт повинен бути підтверджений відповідним актом, підписаним представником страховика, страхувальника та/або вповноваженим експертом страховика.

Факт настання страхових ризиків визначається компетентними органами: українським Гідрометцентром, підрозділом Міністерства з надзвичайних ситуацій, Державної служби порятунку, Служби захисту рослин, підрозділом Міністерства внутрішніх справ.

Страхова сума – грошова сума, в межах якої страховик, відповідно до програми страхування, зобов'язаний здійснити страхове відшкодування при настанні страхового випадку.

Страхова сума, коли проводиться комплексне (мультиризикове) страхування майбутнього врожаю сільськогосподарських культур, визначається як вартість майбутнього врожаю сільськогосподарської культури шляхом множення середньої врожайності в господарстві за попередні п'ять років (для новостворених середня урожайність по району за останні п'ять років) на площу посівів сільськогосподарської культури та вартість метричної одиниці врожаю відповідної сільськогосподарської продукції.

Страхова сума по кожній сільськогосподарській культурі, застрахованій за програмою мультиризикового страхування, розраховується за формулою 1:

$$СС = Ц \cdot S \cdot В_{ср}, \quad (1)$$

де Ц – ціна узгодженої з страхувальником вартості метричної одиниці врожаю застрахованої сільськогосподарської культури (грн.);

S – площа сільськогосподарської культури, яка приймається на страхування, га;

$В_{ср}$ – середня врожайність сільськогосподарської культури в господарстві (районі, області) за попередні п'ять років (ц з 1 га).

Тарифи можуть бути встановлені в залежності від виду культури та території її розміщення (табл. 1).

У більшості випадків страхові компанії встановлюють франшизу.

Франшиза – частина збитків, що не відшкодовується страховиком згідно з договором страхування.

Існує два види франшизи:

- франшиза безумовна – частина збитку, що не відшкодовується страхувальником при виплаті страхового відшкодування за договором страхування;

- франшиза умовна – сума, у межах якої страхувальник звільняється від обов'язку виплати страхового відшкодування

Таблиця 1

Розмір страхових тарифів в залежності від виду культури та території її розміщення

Культура	Зони вирощування	Тарифи, % страхової суми об'єкта страхування	Комісійна винагорода, %
Озима пшениця	Полісся	4,25 – 4,75	10
	Лісостеп	4,0 – 4,25	
	Степ	4,5 – 4,75	
Жито	Полісся	4,0 – 4,2	
	Лісостеп	4,0 – 4,2	
	Степ	4,0 – 4,2	
Тритикале	Полісся	4,0 – 4,2	
	Лісостеп	3,75 – 4,25	
	Степ	4,25 – 4,5	
Ячмінь (озимий, ярий)	Полісся	4,5 – 4,75	
	Лісостеп	4,25 – 4,75	
	Степ	4,75 – 5,25	
Озимий ріпак	Полісся	4,75 – 5,25	
	Лісостеп	4,75 – 5,25	
	Степ	4,75 – 5,25	
Соняшник	Лісостеп	3,75 – 4,25	
	Степ	4,25 – 5,0	
Кукурудза	Полісся	4,75 – 5,0	
	Лісостеп	4,5 – 5,0	
	Степ	4,75 – 5,0	
Цукровий буряк	Полісся	4,25 – 4,75	
	Лісостеп	3,75 – 4,25	

Таблиця 2

Коригуючі коефіцієнти страхового тарифу, що встановлюються в залежності від розміру франшизи

Розмір безумовної франшизи, % страхової суми об'єкта страхування	Коефіцієнт
0	1,0
5,0	0,97
10,0	0,92
15,0	0,90
20,0	0,85
25,0	0,80
30,0	0,64
35,0	0,58
40,0	0,51
45,0	0,47
50,0	0,44

за договором за умови, що розмір збитку не перевищує цю суму [4, с. 5].

Частіше за все страхові компанії при укладанні договору страхування врожаю сільськогосподарських культур та багаторічних насаджень встановлюють безумовну франшизу у відсотках до страхової суми за кожною застрахованою культурою. Середня базова франшиза складає 30%.

Нижче, у таблиці 2, наводяться коригуючі коефіцієнти страхового тарифу у залежності від розміру франшизи.

Загальний страховий платіж встановлюється за договором як сума страхових платежів по кожній застрахованій сільськогосподарській культурі.

Розрахований страховий платіж повинен бути сплачений одноразово у строк, що вказаний у договорі страхування.

Страхова сума за договором страхування, в межах якої страхується майно, встановлюється за бажанням страхувальника, але не більше 70% вартості врожаю сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень.

Для укладання страхового договору необхідно подати відповідний пакет документів. Проаналізувавши діяльність страхових компаній України, які безпосередньо займаються сільськогосподарським страхуванням і мультиризиковим страхуванням сільськогосподарських рослин, ми пропонуємо власний пакет документів, створений на основі вивчених даних:

- карта-схема землекористування із зазначенням площ, що будуть передані на страхування (повинні бути зазначені загальна площа поля та посівна площа культури);
- довідка про середню врожайність культури за п'ять років в господарстві, завірена в районному статистичному управлінні;
- документи, що підтверджують реалізаційну ціну продукції (договір поставки, застави, виписки із бухгалтерських документів про реалізацію);
- технологічна карта вирощування культури.

У разі настання страхового випадку, що передбачений договором страхування, страхувальник складає повідомлення про повну загибель (знищення) посівів сільськогосподарських культур та розмір повних понесених затрат на посів та вирощування культури; заяву на виплату страхового відшкодування з посиланням на номер договору, детальним описом страхових випадків; надає договір страхування та додатки до нього, а також документи відповідних компетентних органів, які підтверджують факт та/або причину настання ризиків.

Після повідомлення про подію, що має ознаки страхового випадку, страховик при участі страхувальника та інших компетентних осіб проводить огляд пошкоджених (загиблих) посівів та складає акт оцінки збитку урожаю сільськогосподарської культури.

Підставою для виплати страхового відшкодування є страховий акт, який оформлюється страховиком на підставі письмової заяви страхувальника і документів, що підтверджують факт настання страхового випадку, його причини і обставини, а також розмір збитків. Строк складання страхового акту – п'ятнадцять робочих днів після отримання всіх необхідних документів.

Розмір страхового відшкодування по комплексному страхуванню врожаю за кожною із застрахованих сільськогосподарських культур визначається в розмірі збитку, зменшеного на розмір франшизи за наступною формулою 2:

$$СВ= (В_{ср} – В_{ф}) \cdot S \cdot Ц – ФБ, \quad (2)$$

де $В_{ср}$ – середня врожайність застрахованої сільськогосподарської культури, ц/га;

$В_{ф}$ – фактична врожайність застрахованої сільськогосподарської культури, (відповідно до актів огляду пошкоджених посівів і результатів контрольного збирання), ц з 1га;

S – площа застрахованих посівів сільськогосподарської культури, га;

Ц – ціна відшкодування, яка дорівнює узгодженій зі страхувальником вартості метричної одиниці врожаю, застрахованої сільськогосподарської культури, грн. за 1 ц;

ФБ – франшиза безумовна, встановлена для сільськогосподарської культури, грн. [1, с. 283].

Страховик також має право відмовити у виплаті страхового відшкодування у випадках, передбачених законодавством України, а також у разі, якщо:

- страхувальник не повідомив страховика, без поважних на це причин, про настання події, що має ознаки страхового випадку у встановлений договором термін та не представив необхідних документів чи не допустив представника страховика на місце події, що має ознаки страхового випадку, у зв'язку з чим не можна визначити причини та розмір збитку;
- страхувальник (особа, яка знаходиться з ним в трудових відносинах) вчинив навмисні дії, спрямовані на настання страхового випадку, або не вжив заходів, спрямованих на запобігання страхового випадку і зменшення розміру збитку;
- страхувальник порушив агротехнічні норми вирощування сільськогосподарської культури, або умови страхування, передбачені договором страхування, що призвело до додаткового збитку або перешкоджає встановленню причин та розміру збитку.

Висновки. Необхідність страхування сільського господарства полягає в тому, що це забезпечує безперервність, збалансованість і стабільність розвитку аграрного ринку та дозволяє більш повно та ефективно формувати необхідні резерви для майбутніх витрат по поверненню збитків в аграрному секторі, не вдаючись до внутрішніх та зовнішніх позик. Для забезпечення активного впровадження мультиризикового страхування посівів сільськогосподарських культур, для збереження прибутку підприємств необхідно постійно проводити методологічне вдосконалення програм страхування, використовувати зарубіжний досвід страхування, а також зробити даний вид страхування більш доступним для сільськогосподарських товаровиробників шляхом зниження страхових тарифів або надання державних безвідсоткових позик на проведення страхування.

Література:

1. Галасюк О.В. Страхування – складова частина фінансової діяльності держави / О.В. Галасюк // Інноваційна економіка. – 2012. – № 5 (31). – С. 282 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/inek/2012_5/282.pdf.
2. Каламбет С.В. Сучасний стан страхового ринку та проблеми його розвитку / [С.В. Каламбет, О.С. Гальченко, К.М. Каламбет] // Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції. – 2012. – № 3 – С. 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvfbi/2012_3/02.pdf.
3. Медвідь Я.Ф. Страхування в Україні: поняття та класифікація / Я.Ф. Медвідь // Наукові праці МАУП. – 2010. – Вип. 4(27). – С. 77–82 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/npmaup/2010_4/pdf_files/77-82.pdf.
4. Про страхування : Закон України станом на 01.01.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%E2%F0.
5. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://minagro.gov.ua/apk.

Шумкова В.И. Мультирисковое страхование как важный фактор увеличения прибыли сельскохозяйственных предприятий

Аннотация. В статье рассмотрены сущность и содержание страхования, определено влияние отдельных видов страхования на деятельность сельскохозяйственных предприятий. Систематизирован порядок проведения мультирискового страхования посевов сельскохозяйственных культур.

Ключевые слова: страхование, риски, страховая защита, страховой случай, мультирисковое страхование, программа страхования.

Shumkova V.I. Multirisk insurance as an important factor of increase profits at the agricultural enterprises

Summary. The essence and contents of insurance are considered in the article; the influence of separate insurance types on the agricultural enterprise activity is determined; the order of multirisk crop insurance is systematized.

Keywords: insurance, risks, insurance defence, accident insured, multirisk insurances, program of insurance.